

Onze Heilandkerk (circa 1890). Fotochrome print geproduceerd door Detroit Publishing Co., Catalog J, buitenlandse sectie; Print nr. 6392.

Amsterdamse kerk in Kopenhagen

De Hollandse invloed op de Deense architectuur

Tekst Vilhjálmur Örn Vilhjálmsson

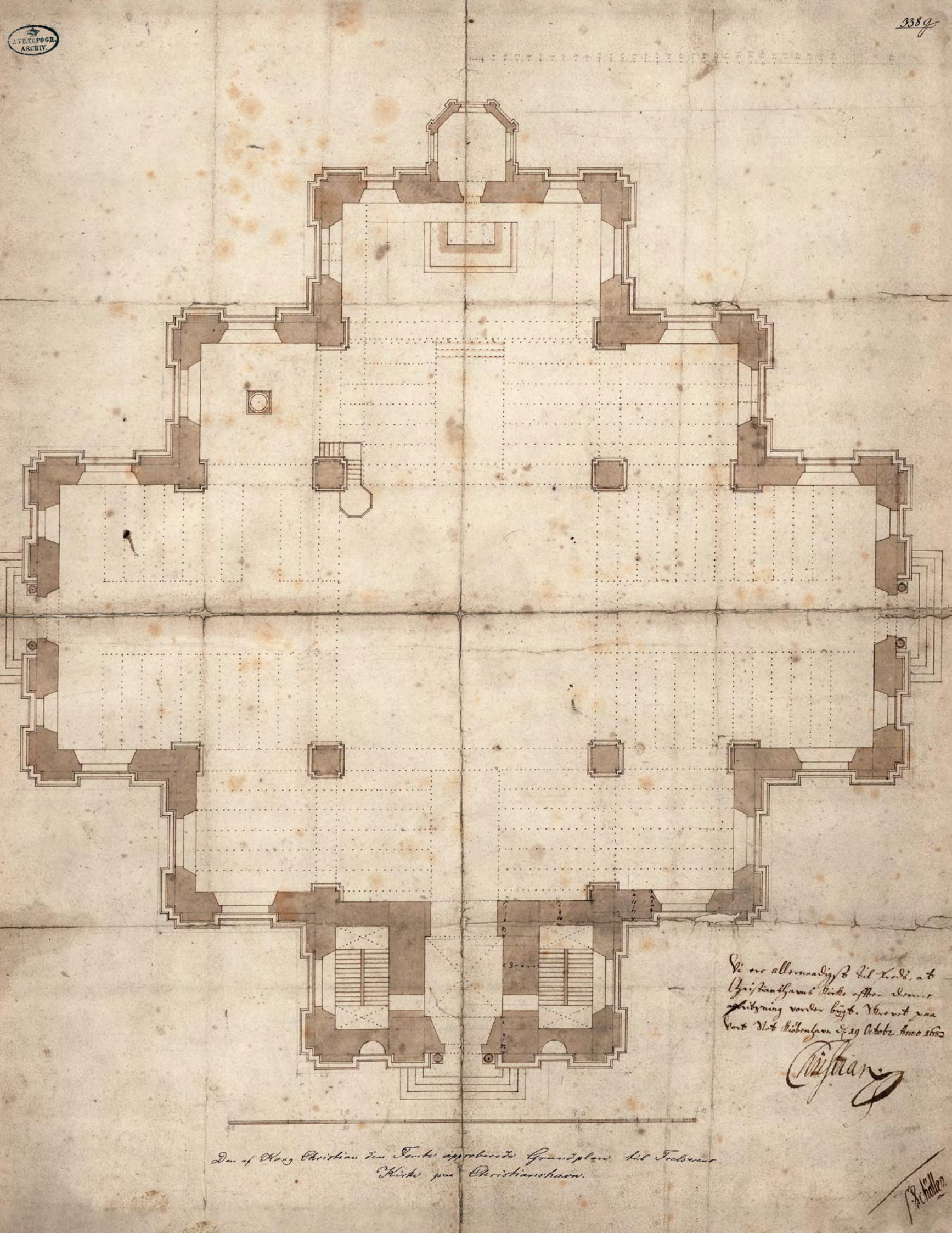
In Denemarken werden gedurende de 17de eeuw ontwerpen van veel officiële en koninklijke gebouwen beïnvloed door de Nederlandse architectuur, zowel op grote schaal als tot in details, zoals de zogenaamde ‘speklagen’, de lichte stroken van zandsteen tussen rijen bakstenen. Dat geldt ook, blijkt nu, voor het ontwerp van de Onze Heilandkerk.

De belangrijkste Deense paleizen uit de 16de eeuw, zoals Rosenborg in Kopenhagen en het iets noordelijker gelegen Frederiksborg, alsmede het hoofdstedelijke beursgebouw, zijn de fraaiste voorbeelden van door Nederlandse architectuur beïnvloede gebouwen in Denemarken. Ze overtreffen zelfs hun Nederlandse tegenhangers. Veel architecten en steenhouwers kwamen uit Nederland en hun namen onthullen dat. Om er enkelen te noemen: Hans van Steenwinckel, Leonhard Blasius en Evert Janssen. Ze vonden in Denemarken zeer goed betaalde banen, waar koningen als Christiaan IV, Frederik III en Christiaan V zich actieve bouwers toonden. De betrekkingen tussen beide landen waren velerlei. De Denen streefden ernaar om het beste wat de

republiek te bieden had te kopiëren, zoals door de Verenigde Oostindische Compagnie geïnspireerde handelsmaatschappijen. Het Christianshavn-district van Kopenhagen op het eiland Amager wemelde van de Nederlandse koop- en ambachtslieden. De ten noorden van de hoofdstad gelegen stad Elsinore (Deens: Helsingør) kreeg zelfs de bijnaam ‘Klein Amsterdam’, vanwege de vele Nederlandse inwoners.

Duizelingwekkend

Als het nu volgende verhaal ergens zou moeten beginnen, is het op de zich omhoogwenselende buitentrap van de torenspits van de laat-17de-eeuwse Onze Heilandkerk (Deens: Vor Frelsers Kirke) in de Christianshavn-wijk van Kopenhagen. Het is een nazomerdag in 1971. Een vader heeft zijn 11-jarige zoon meegenomen voor een torenbeklimming aldaar en deze ervaring heeft zo goed als zeker bijgedragen aan de levenslange hoogtevrees van schrijver dezes. Daarom was het een hele opluchting toen ik vele jaren later ontdekte hoe toren en spits van deze kerk er bij de voltooiing in 1696 werkelijk hebben uitgezien. Het is eigenlijk een puur Nederlands verhaal. De in Noorwegen geboren architect van Nederlandse afkomst Lambert van Haven (1630-1695) had zo zijn eigen ideeën en de toren zag er

Links: plattegrond van Onze Heilandkerk (1682). Collectie Nationaal Museum van Denemarken.
Boven: zilveren medaillon (1682) ter ere van de plaatsing van de hoeksteen van Onze Heilandkerk. Te zien is het torenplan van Lambert van Haven dat nooit is gerealiseerd. Het originele medaillon werd in 1806 gestolen uit de Royal Collection of Coins and Medals, maar het werd opnieuw gemaakt op basis van een exact afgietsel dat ook bestond van het originele medaillon. Collectie Nationaal Museum van Denemarken, Royal Collection of Coins and Medals. Foto Rasmus H. Nielsen.

toen heel anders uit. De algemene architectuur van de kerk was Hollands en op geen enkele wijze vergelijkbaar met de mythische torenspits van de Deense architect Lauritz de Thurah, met zijn buitentrap, die werd gebouwd in de periode 1749 tot 1752. De trap moet eerder hoogtevrees hebben veroorzaakt, mogelijk ook bij Jules Verne, die Kopenhagen in 1861 bezocht. In zijn *Naar het middelpunt der Aarde* uit 1864 laat hij een duizelige Alex de toren beklimmen, vergezeld door zijn oom, professor Lidenbrock.

Onze Heilandkerk in 1728

In 1967, een paar jaar voor mijn angstaanjagende torenbeklimming, bracht een geestelijke van de IJslandse gemeenschap in Kopenhagen een bezoek aan het Nationaal Museum van Denemarken. Daar toonde hij een zwart-witfoto van een altaarstuk dat al sinds 1728 de interieurs van diverse kerkjes in het in West-IJsland gelegen boerengehucht Miklaholt had gesierd, op een periode in de jaren zestig na, toen het vanwege onderhoud verwijderd was. De restaurator had deze IJslandse predikant gevraagd of hij in Kopenhagen inlichtingen kon inwinnen over maker en herkomst van het schilderij. Het was duidelijk dat het nogal simpele altaarstuk de hoofdstedelijke Onze Heilandkerk voorstelde, maar dan in de versie zoals architect Van Haven het ooit had bedoeld. Het stamde mogelijk uit 1728 en was waarschijnlijk door een amateur geschilderd. Volgens de inscriptie was het kunstwerkje geschonken door dominee Pétur Einarsson (1694-1778) en zijn vrouw Kristín Sigurðardóttir. De dominee had theologie gestudeerd aan de Universiteit van Kopenhagen en had mogelijk bijzondere herinneringen aan Christianshavn of de fascinerende kerk van Onze

Heiland. Reden waarom hij het aan zijn parochiekerkje gedoneerde schilderijtje van deze voorstelling had laten voorzien.

Christian V
bekostigde het uit
zijn immer lege
schatkist

Toen geschiedenis en architectuur van de kerk van Onze Heiland in een omvangrijke serie over alle Deense kerken werden opgenomen (Deens: *Danmarks Kirker*), had de auteur alleen gegevens ter beschikking die verwezen naar een eerdere spits, maar geen flauw benul hoe een en ander er had uitgezien. Ongelukkigerwijs werd de foto van het IJslandse altaarstuk pas later in het fotoarchief van het Nationaal Museum opgenomen, zodat het in de serie over de kerken ontbrak. Behalve een plattegrond zijn er geen originele tekeningen bewaard gebleven.

De toren van Van Haven

Op een zilveren medaillon, speciaal uitgegeven ter gelegenheid van het leggen van de hoeksteen van de kerk in 1682, is duidelijk te zien wat voor soort toren Van Haven in gedachten had. De Deense koning Christian V was opgetogen over het project, dat hij wist te bekostigen uit zijn immer lege schatkist, en schreef op de enige overgebleven bouwtekening: 'Het doet ons in hoge mate genoegen dat de kerk van Christianshavn zal worden gebouwd volgens deze tekening. Geschreven in ons kasteel

Links: de toren en torenspits van de Zuidekerk (circa 1930). Collectie Stadsarchief Amsterdam.
Boven: Lambert van Haven werd geboren uit Nederlandse ouders in Bergen, Noorwegen. Het portret (olieverf op houten paneel) is vermoedelijk geschilderd door zijn broer Michael van Haven. Collectie Het Deense Nationaal Historisch Museum, Paleis Frederiksborg. Foto V.Ö.Vilhjálmsen.

in Kopenhagen op 19 oktober. Anno 1682.' Spijtig genoeg overleed architect Lambert van Haven een jaar voordat de kerk in gebruik werd genomen. De bouw van zijn geplande torenspits, zoals te zien op het zilveren medaillon, werd uitgesteld tot na de voltooiing van de kerk en zijn massieve westelijke torenvleugel. Het gebouw werd veel duurder dan gepland en er waren ook grote problemen met de constructie van de ramen en de fundering van het gebouw. Van Havens schetsen van enkele torens en spitsen, gemaakt tijdens een bezoek aan Nederland, vertonen niet het kapje zoals afgebeeld op het altaarstuk van de IJslandse kerk. Deze toevoeging verscheen pas na de dood van Van Haven en bleef tot 1749 het beeld bepalen, het jaar dat men met de bouw van architect Lauritz de Thurah's kerk begon. Sommige onderzoekers hebben het idee geopperd dat deze tekeningen, die nu bewaard worden in het Deense equivalent van ons Rijksmuseum, het Statens Museum for Kunst, bedoeld waren voor de toren van de Kerk van Onze Heiland. Recent onderzoek daarentegen heeft duidelijk aangetoond dat de torens en spitsen die Van Haven in Nederland schetste, studies waren voor een geplande renovatie van Christiansborg, het koninklijk paleis in Kopenhagen. Het altaarstuk in Miklaholt heeft ons nu naar alle waarschijnlijkheid het antwoord gegeven op een tot nu toe onopgeloste vraag over de bouwgeschiedenis van de Kerk van Onze Heiland.

Link met Nederland

Het is wel duidelijk waar Van Haven zijn inspiratie voor de kerk vandaan had. Hij ging ideeën opdoen in het land van zijn voorouders, Holland. De kerk vertoont Italiaanse trekjes, maar is gebouwd in de sobere stijl van de Hollandse barok. Hoewel de uitgever van *De Deense kerken* het erop hield dat de Nieuwe Kerk in Den Haag mogelijk als inspiratiebron had gediend voor de Kerk van Onze Heiland in Christianshavn, is het meer waarschijnlijk dat de tussen 1669 en 1671 verrezen Oosterkerk in Amsterdam tot voorbeeld werd genomen. Deze aan de Wittenburgergracht gelegen kerk lag dicht bij het bruisende havenkwartier, waar handelaars uit Christianshavn hun belangrijkste waren oppikten. Ook lag de kerk zo'n 200 meter van het pakhuis van de Amsterdamse Admiraliteit, dat nu het Scheepvaartmuseum huisvest. Zo nu en dan leende de Admiraliteit schepen, mankracht en materiaal uit aan de Denen in hun strijd tegen de Zweden (zie *Vind* nummer 13, pagina's 41-45), waarvoor de Deense koning dan weer vergunningen verstrekke om in de buitengebieden op walvissen te jagen.

Van Haven was schatplichtig aan de Amsterdamse Zuidekerk

In veel opzichten was Amsterdam de belangrijkste inspiratiebron voor Christianshavn, en niet regeringsstad Den Haag, waar ambtenarij en bureaucratie hoogtij vierden, wat de Denen een doorn in het oog was. Hoewel de Oosterkerk zeer sober oogt, met een relatief bescheiden daktempeltje, kunnen we met behulp van het inhuldigungsmedaillon van de Onze Heilandkerk stellen dat Van Haven schatplichtig was aan toren en spits van de Amsterdamse Zuidekerk, gebouwd in de jaren 1603-1611. Toen de Kerk van Onze Heiland, na een bouwperiode van veertien jaar, uiteindelijk in 1696 in gebruik kon worden genomen, moest er nog veel gebeuren en moesten de ambitieuze plannen van Van Haven nog even wachten.

Een dwaas altaarstuk

Miklaholt heeft veel kerken gekend waarvan de bouw teruggaat tot het jaar 1181. IJslandse kerken werden gebouwd van meer vergankelijk materiaal dan elders in Europa. Of ze werden gebouwd van wrakhout of van duur geïmporteerd timmerhout. Meestal werd het houten skelet bedekt door een van steen en turf gemaakte muur en werd het dak voorzien van pluggen. Pas in 1946 werd de huidige kerk in beton gebouwd. Het kleine altaarstuk - of tafel - uit Kopenhagen

hing in ten minste drie voormalige kerken in Miklaholt, voordat het eind jaren veertig van de vorige eeuw moest wijken voor een nieuw altaarstuk, geschilderd door een politieke vluchteling uit Duitsland, die zijn toevlucht in IJsland had gezocht. Gelukkig eindigde de oude tafel niet op de brandstapel, zoals vaak gebeurde tijdens de renovatie van IJslandse kerken. Ze kwam aan de westelijke muur van de nieuwe kerk te hangen, boven de toegang die naar het schip leidt, en is daar tot op de dag van vandaag te zien.

Het onbeduidende altaarstuk vertelt een interessant verhaal

In 1911 werd de oude tafel naar een armzalige locatie verbannen. Tijdens een bezoek aan de kerk beschreef een IJslandse oudheidkundige het schilderij als volgt: ‘7. VII. 1911. De kerk is sterk verouderd, oogt pover en is onderhevig aan rot. Hier stuit je in een hoek op een dwaas altaarstuk dat van de muur is gehaald en waarvan de complexe lijst alle kleuren van de regenboog vertoont. We zien een kerk met op de voorgrond Christus, enige apostelen en Johannes de Doper.

De meesten maken een afwerend gebaar met de armen. Met daarboven het opschrift ‘Johannes and Johannis Baptistæ Church. Onder de voorstelling staat de tekst ‘Mr. Peter Einersen: M. Christin Siverdsdatter. A[n]no 1728.’

Net zoals onze oudheidkundige niet de schoonheid kon inzien van dit simpele en oprechte altaarstukje, begreep hij ook niet helemaal wat de schildering voorstelde. De blonde engel met de stralenkrans, links van de centrale figuur, is de aarts- en opperengel Gabriël. Dat de mensen hun armen omhoog strekken, is te verklaren door het feit dat deze engel het meest werd gevreesd. Petrus en de apostelen zien we rechts van een gehelmde man die waarschijnlijk de Romeinse centurion Cornelius voorstelt, die - zoals verluidt - als eerste niet-jood tot het christendom werd bekeerd. Rechts zien we Petrus met een groepje discipelen. Volgens de Handelingen van de Apostelen, hoofdstuk 10, ontmoette Cornelius de aartsengel, die hem opdroeg de apostel Petrus te gaan bezoeken.

Zo zien we hoe een onbeduidend altaarstukje in IJsland een interessant verhaal kan vertellen. Sommigen mogen er wat lacherig over doen, maar het schilderijtje onthult wel hoe belangrijk de Hollandse invloed op de Deense architectuur is geweest. Ook beantwoordt het vragen over de bouwgeschiedenis van een in Hollandse stijl gebouwde kerk, waar deskundigen zich lang het hoofd over hebben gebroken.

Links: altaarstuk in de kerk van Miklaholt, West-IJsland. Foto V. Ö. Vilhjálmsson. Boven: Oosterkerk aan de Wittenburgergracht in de oude haven van Amsterdam (begin van de 20ste eeuw). Collectie Stadsarchief Amsterdam.